

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์:
การศึกษาตามแนวพุทธสังคมวิทยา*

The Four Bases of Spiritual Power as a Mechanism
for Institutional Integration between the Sangha and
Local Administrative Organizations in Developing Creative Areas:
A Buddhist Sociological Perspective

สร้อยบุญ ทรายทอง**

Soiboon Saithong

Email: Saithong.soi@mcu.ac.th

พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต (ผิวเผือด)***

PhramahaSuthep Supunthito (Peupud)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya, ประเทศไทย

Email: sotthideva@hotmail.com

Received: August 01, 2026

Revised: August 18, 2026

Accepted: August 20, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาบทบาทของหลักอิทธิบาท ๔ ในฐานะกลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ (๒) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการบูรณาการงานของคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลตามกรอบแนวคิดพุทธสังคมวิทยา (๓) เพื่อเสนอรูปแบบกลไกการบูรณาการเชิงสถาบันบนฐานอิทธิบาท ๔ สำหรับการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ดำเนินการวิจัยด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (case study) ด้วยวิธีวิจัยเอกสาร และวิจัยภาคสนาม โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guild line) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่วิจัย โดยเลือก

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนากลไกการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการงานของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ เลขที่สัญญา MCU RS 800765169

** Dr.Soiboon Saithong ดร.สร้อยบุญ ทรายทอง Corresponding Author.

*** พระมหาสุเทพ สุพนฺธิโต (ผิวเผือด), ผศ. PhramahaSuthep Supunthito (Peupud), Asst.Prof.

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ตามเกณฑ์การคัดเลือก จำนวน ๑๘ ราย ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อาสาสมัคร และประชาชนในพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนตุลาคม ๒๕๖๕ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความภายใต้กรอบอิทธิบาท ๔ ในฐานะกลไกทางสังคม (Social Mechanism) ภายใต้กรอบแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมและกรอบแนวคิดพุทธสังคมวิทยา

ผลการวิจัยพบว่า อิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่มากกว่าหลักแห่งความสำเร็จส่วนบุคคล หากแต่เป็นกลไกการสร้าง ความไว้วางใจ คุณค่าร่วม บทบาทร่วม และความร่วมมือระหว่างสถาบัน ที่สามารถเชื่อมโยงกลไกทางสังคมด้วยการบูรณาการ ซึ่งก่อให้เกิดการบูรณาการในเชิงสถาบันสังคม (Social Integration) งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกลไกทางสังคมที่ทำให้สถาบันศาสนาและสถาบันสังคม เกิดการบูรณาการและสามารถร่วมกันพัฒนาพื้นที่สร้างสรรค์ทางสังคมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อิทธิบาท ๔; กลไกทางสังคม; การบูรณาการในเชิงสถาบันสังคม; พุทธสังคมวิทยา; โครงสร้างหน้าที่นิยม.

Abstract

This study aimed to (1) examine the role of the Four Bases of Spiritual Power in fostering institutional collaboration, and investigate the mechanisms by which the monastic community and subdistrict local administrative organizations integrate to drive creative area development, (2) analyze this institutional integration process within the theoretical framework of Buddhist Sociology, and (3) develop social mechanism of institutional integration based on The Four Bases of Spiritual Power for sustainable creative area development. A qualitative case study approach was employed, integrating document analysis with fieldwork. Data were collected using a researcher-developed interview guideline. Eighteen key informants, including Buddhist monks, local leaders, local administrative officials, community volunteers, and residents, were purposively selected. Data were gathered through in-depth interviews, participant and non-participant observations, and documentary analysis in October 2022. The data were analyzed using interpretive content analysis informed by the concepts of The Four Bases of Spiritual Power, Talcott Parsons' structural-functional theory, and the Buddhist Sociology Framework.

The findings indicate that The Four Bases of Spiritual Power extends beyond its conventional interpretation as a Buddhist doctrine for individual accomplishment. Instead, it functions as a Buddhist social mechanism that cultivates institutional trust, shared values, collective commitment, and collaborative action among religious and civic institutions. Within the framework of Buddhist Sociology, The Four Bases of Spiritual Power enables institutional integration between the monastic community and local administrative organizations, thereby strengthening collaborative governance and facilitating sustainable development of creative areas. The study further demonstrates that Buddhist principles can be reconceptualized theoretically as sociological mechanisms linking religious institutions to local governance structures. This reconceptualization advances Buddhist Sociology by proposing The Four Bases of Spiritual Power as a conceptual foundation for explaining institutional integration and community-based social development in contemporary Thai society.

Keywords: The Four Bases of Spiritual Power; Social Mechanism; Social Integration; Buddhist Sociology; Structural-Functionalism.

บทนำ

การพัฒนาสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ เผชิญกับความซับซ้อนของปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นพลวัต จนทำให้การดำเนินงานขององค์กรหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่งเพียงลำพังไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development) จึงให้ความสำคัญกับการสร้างหุ้นส่วนการพัฒนา (Partnerships for the Goals) ซึ่งมุ่งส่งเสริมการบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคศาสนา ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน เพื่อร่วมกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน^๑ การพัฒนาตามแนวคิดดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการรวมทรัพยากรขององค์กรต่าง ๆ หากแต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงสถาบัน (Institutional Relationship) ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการปัญหาสาธารณะ

^๑ United Nations. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://sdgs.un.org/2030agenda>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๙].

ในบริบทของประเทศไทย แนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ได้รับการผลักดันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะแนวคิดของประเวศ วะสี^๒ ที่เสนอว่า “การพัฒนาแบบบูรณาการต้องเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง” เนื่องจากพื้นที่เป็นหน่วยทางสังคมที่ทำให้ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนทางสถาบันสามารถเชื่อมโยงกันได้อย่างเป็นรูปธรรม แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ (Creative Area) ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงการพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพ หากแต่หมายถึงการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ ร่วม การสร้างคุณค่าร่วม และการเสริมสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน อันเป็นรากฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับสังคมที่เข้มแข็ง สถาบันที่มีประสิทธิภาพ และความร่วมมือระหว่างทุกภาคส่วน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะสถาบันการปกครองระดับฐานราก มีบทบาทสำคัญในการจัดบริการสาธารณะ การบริหารทรัพยากร และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน^๓ ขณะที่คณะสงฆ์ในฐานะสถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมศรัทธาและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน ทำหน้าที่หล่อหลอมคุณธรรม จริยธรรม และความสัมพันธ์ของผู้คนผ่านกิจกรรมของวัดและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)^๔ การทำงานร่วมกันของทั้งสองสถาบันจึงมีศักยภาพอย่างยิ่งในการสร้างพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัย และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์การดำเนินงานในหลายพื้นที่พบว่าความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำ ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล หรือการดำเนินโครงการเฉพาะกิจเป็นสำคัญ ส่งผลให้กลไกความร่วมมือขาดความต่อเนื่องและยังไม่สามารถพัฒนาเป็น “การบูรณาการเชิงสถาบัน” (Institutional Integration) ที่มีเสถียรภาพได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นประเด็นที่สะท้อนจากข้อมูลภาคสนามของงานวิจัยนี้เช่นเดียวกัน

เมื่อพิจารณาในเชิงทฤษฎี แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Talcott Parsons อธิบายว่า สังคมเป็นระบบที่ประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ ซึ่งต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสัมพันธ์กันเพื่อธำรงเสถียรภาพของระบบ โดยเฉพาะมิติการบูรณาการ (Integration) ซึ่งหมายถึงกระบวนการสร้างความเป็นเอกภาพผ่านค่านิยมร่วม บรรทัดฐานร่วม และบทบาทที่สอดคล้องกันของสมาชิกและองค์กรในสังคม^๕ แนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า เหตุใดการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมี

^๒ ประเวศ วะสี, [ออนไลน์], นิเวศทางปัญญาของมหาชนยุทศาสตร์ทางปัญญาพาชาติออกจากวิกฤติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://waymagazine.org/prawes-wasi-speech/>. [๙ ตุลาคม ๒๕๖๓].

^๓ วุฒิสาร ตันไชย, การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : ศาลาแดง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๔ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๖ - ๑๒.

^๕ Parsons, T., *The Social System*, (London: Routledge & Kegan Pual Ltd, 1951), p. 149.

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๑๕

ความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม แม้ Parsons จะอธิบายโครงสร้างและผลลัพธ์ของการบูรณาการทางสังคมได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังมีได้อธิบายอย่างชัดเจนว่า “กลไกภายใน” ที่ทำให้บุคคลและองค์กรเกิดแรงจูงใจในการสร้างคุณค่าร่วม ความไว้วางใจ และการปฏิบัติร่วมกันนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ประเด็นดังกล่าวจึงนับเป็น ช่องว่างทางทฤษฎี (Theoretical Gap) ที่ยังต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม ในอีกด้านหนึ่ง สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึงการศึกษาสังคมมนุษย์ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักประพจน์ปฏิบัติที่เป็นเหตุเป็นผล มีวินัย มีคุณภาพภาพชีวิตที่ดีและเป็นประโยชน์แก่อกุศล^๖ การวิจัยครั้งนี้ได้นำหลักอิทธิบาท ๔^๗ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งโดยทั่วไปได้รับการอธิบายในฐานะหลักธรรมแห่งความสำเร็จของการดำเนินชีวิต การศึกษา การบริหาร และภาวะผู้นำ โดยเน้นการสร้างแรงจูงใจ ความเพียร ความเอาใจใส่ และการใคร่ครวญอย่างมีเหตุผล แต่เมื่อทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่อธิบายอิทธิบาท ๔ ในระดับปัจเจกบุคคล (Individual Level) หรือระดับการบริหารองค์กร (Organizational Level) ขณะที่การอธิบายอิทธิบาท ๔ ในฐานะ “กลไกทางสังคม” (Social Mechanism) ที่เชื่อมโยงแรงจูงใจของบุคคลไปสู่การสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันทางสังคมยังมีอยู่อย่างจำกัดซึ่งเป็น ช่องว่างเชิงมโนทัศน์ (Conceptual Gap) ที่บทความวิจัยนี้มุ่งนำเสนอและเติมเต็มด้วยผลการวิจัย

บทความนี้จึงเสนอข้อโต้แย้งเชิงทฤษฎีว่า อิทธิบาท ๔^๘ มิใช่เพียงหลักธรรมแห่งความสำเร็จของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็นกลไกทางสังคมที่ทำหน้าที่หล่อหลอมแรงจูงใจร่วม คุณค่าร่วม ความไว้วางใจร่วม และความรับผิดชอบร่วม จนก่อให้เกิดการบูรณาการระหว่างสถาบันทางสังคม อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า อิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เชื่อมโยง “โลกภายในของมนุษย์” กับ “โครงสร้างของระบบสังคม” ทำให้แรงจูงใจทางจริยธรรมของปัจเจกแปรเปลี่ยนเป็นพลังของการกระทำร่วม (Collective Action) และนำไปสู่การสร้างความเป็นเอกภาพของสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน บนฐานคิดดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงพัฒนารอบพุทธสังคมวิทยา (Buddhist Sociology Framework) โดยบูรณาการหลักอิทธิบาท ๔^๙ กับมิติ Integration ของ Parsons เพื่ออธิบายกระบวนการบูรณาการระหว่างงานของคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในฐานะกระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการหล่อหลอมคุณค่าร่วมมากกว่าการประสานงานเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว บทความนี้มุ่งเสนอข้ออธิบายใหม่ในระดับทฤษฎี

^๖ สุเทพ สุวีรางกุล, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

^๗ ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^๘ การใช้อิทธิบาท ๔ เป็นแนวทางในการทำงาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://reg7.pwa.co.th/kmr7/?p=406.z> [๑๕ กันยายน ๒๕๖๕].

^๙ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: นายสนธิ์ ดันติวัฒน์พาณิชย์เผยแพร่เป็นธรรมทาน, ๒๕๖๔), หน้า ๑๖๐.

ว่า อิทธิบาท ๔ สามารถอธิบายกระบวนการบูรณาการของสถาบันทางสังคมได้ในฐานะ “กลไกเชิงพุทธสังคมวิทยา” (Buddhist Sociological Mechanism) ซึ่งเป็นการขยายขอบเขตการอธิบายของอิทธิบาท ๔ จากหลักธรรมเพื่อการพัฒนาปัจเจก ไปสู่กรอบการอธิบายการพัฒนาสังคมและการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบัน อันเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาการพัฒนาชุมชนและการจัดการความร่วมมือของสถาบันทางสังคมในบริบทอื่นต่อไป จึงเป็นที่มาของวัตถุประสงค์ของบทความวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาบทบาทของหลักอิทธิบาท ๔ ในฐานะกลไกการบูรณาการระหว่างงานของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์
๒. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการบูรณาการงานของคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล ตามกรอบแนวคิดพุทธสังคมวิทยา
๓. เพื่อเสนอรูปแบบกลไกการบูรณาการเชิงสถาบันบนฐานอิทธิบาท ๔ สำหรับการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

วิธีการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยได้นำเสนอใน ๕ หัวข้อ ดังต่อไปนี้

๑. รูปแบบของการวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยครั้งนี้บนฐานคติและปรัชญาการแสวงหาความรู้ที่เชื่อว่าความรู้ความจริงดำรงอยู่ และสามารถเข้าถึงความรู้ได้ด้วยการตีความ อธิบายการสร้าง ความหมายและการตีความจากการกระทำทางสังคม (Constructivism) ผู้วิจัยจึงใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) แบบกรณีศึกษา (Case Study)^{๑๐} คือการศึกษาที่มุ่งศึกษาเชิงลึกและรอบด้าน ซึ่งศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเพื่อค้นหาประเด็นกลไกการบูรณาการระหว่างการทำงานของคณะสงฆ์กับเทศบาลตำบลซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยจำแนกวิธีการวิจัยเป็นสองระยะ ระยะแรกเป็นการวิจัยเอกสาร (Document research) และระยะที่สองเป็นการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานของคณะสงฆ์ในพื้นที่ระดับตำบล และผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานระดับตำบล รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๘ ราย โดยสามารถจำแนกผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ (๑) คณะสงฆ์ จำนวน

^{๑๐} ชาย โพธิ์สิตา, ศาสตราจารย์และศิลปการวิจัยเชิงคุณภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๔), หน้า ๙๙ - ๑๐๑.

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๑๗

๒ รูป ได้แก่ หน่วยอบรมประจำตำบล และ เจ้าอาวาส (๓) เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๘ ราย ได้แก่ นายอำเภอ กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล พนักงานคุมประพฤติ (๓) อาสาสมัครของหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๔ ราย ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) และอาสาสมัครคุมประพฤติ (อสค.) และ (๔) ประชาชนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ จำนวน ๔ ราย ได้แก่ ผู้มีส่วนได้เสียจากการขับเคลื่อนโครงการโดยการบูรณาการของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล เช่น อาสาสมัครวัด กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรี และประชาชนทั่วไป เป็นต้น

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การทำวิจัยในระยะแรกเป็นการวิจัยเอกสาร ประกอบด้วย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของคณะสงฆ์และการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล ซึ่งมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลสองระดับ ได้แก่ (๑) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Document) ประกอบด้วย พระไตรปิฎก พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๖๐ ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วย การตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๔๖ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ (๒) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Document) ประกอบด้วย เอกสารข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์หรือสังเคราะห์มาแล้ว ในการวิจัยนี้ได้นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในเชิงเอกสารที่ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในการวิจัยนี้ได้แก่ หนังสือ ตำราวิชาการ บทความวิจัย รายงานวิจัย สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น การวิจัยในระยะที่ ๒ เป็นการวิจัยภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือวิจัยสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แนวทางสัมภาษณ์ (Interview Guideline) แนวทางการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participatory Observation Guideline) เครื่องมือนี้ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้บันทึกการสังเกตในเชิงบริบทในพื้นที่วิจัย และแนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation Guideline) ใช้สำหรับบันทึกการสังเกตในขณะที่ยังร่วมทำกิจกรรมในชุมชน โดยทำการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ ท่าน ก่อนนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. การรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โครงการวิจัยนี้ได้รับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ก่อนดำเนินการวิจัยภาคสนาม หมายเลขหนังสือรับรอง ว ๔๕๒/๒๕๖๕

๕. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในระยะที่ ๒ คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ณ วัดและชุมชนระดับตำบลแห่งหนึ่ง ในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำการสนทนากลุ่ม สังเกตแบบมีส่วนร่วม และสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยเครื่องมือที่สร้างขึ้น โดยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเดือน ตุลาคม ๒๕๖๕

๖. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการบรรยายอธิบายข้อเท็จจริง การจัดกลุ่มข้อมูล การเชื่อมโยง และการตีความ รวมทั้งนำเสนอข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อให้เข้าใจกลไกการขับเคลื่อนงานพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์แบบบูรณาการระหว่างงานคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับได้แก่ (๑) การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบ ทั้งในทางกายภาพ (Physical) เพื่อให้ข้อมูลเป็นระบบง่ายแก่การใช้งาน การจัดเก็บ และการเรียกมาใช้เมื่อต้องการ และในทางเนื้อหา (Content) เพื่อการจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูล จัดลำดับความสำคัญและความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อพร้อมที่จะแสดงและนำเสนอได้อย่างเป็นระบบ (๒) การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นกระบวนการนำเสนอผลการวิเคราะห์ความเชื่อมโยง ความเป็นเหตุเป็นผลของข้อมูล ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีอยู่จริงในพื้นที่วิจัย เพื่อให้ได้ภาพของการขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาของคณะสงฆ์ กับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ระดับตำบล ที่มีการบูรณาการอย่างสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลในบริบทจริงในพื้นที่มาวิเคราะห์ร่วมกับการวิจัยเอกสาร (๓) การหาข้อสรุป (Conclusion) การตีความ (Interpretation) และการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำตรงของผลวิจัย (Verification) เพื่อหาข้อสรุปจากปรากฏทางสังคม โดยพิจารณาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ (Phenomenon Relationship) ที่สะท้อนถึงกลไกการขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาของคณะสงฆ์ กับภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ระดับตำบลที่มีการบูรณาการ การทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการตรวจสอบว่าข้อสรุปนั้น มีความถูกต้องแม่นยำและน่าเชื่อถือเป็นไปตามกรอบแนวคิดที่ใช้อธิบายเพื่อให้สามารถทำความเข้าใจในความหมายและความเป็นเหตุเป็นผลของปรากฏการณ์และกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล

ผลการวิจัย

๑. ผลการศึกษาบทบาทของหลักอิทธิบาท ๔ ในฐานะกลไกการบูรณาการระหว่างงานของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ พบว่า หลักอิทธิบาท ๔ มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล โดยไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นหลักธรรมสำหรับการสร้างความสำเร็จในการปฏิบัติงานของปัจเจกบุคคล หากแต่ทำหน้าที่เป็น กลไกทางพุทธสังคมวิทยาที่เชื่อมโยงแรงจูงใจภายในของบุคคลกับกระบวนการทำงานร่วมกันขององค์กรและสถาบันทางสังคม จนก่อให้เกิดความร่วมมือเชิงสถาบัน ที่สามารถขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ได้อย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาสະທ້ອນให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาพื้นที่มิได้ขึ้นอยู่กับงบประมาณ โครงสร้างการบริหาร หรืออำนาจตามกฎหมายเท่านั้น แต่เกิดจากการสร้างคุณค่าร่วม ความศรัทธาร่วม ความไว้วางใจร่วม และความรับผิดชอบร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการบูรณาการทางสังคม

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๑๙

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การบูรณาการ การพัฒนาเชิงพื้นที่ระหว่างคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดขึ้นผ่านกระบวนการความร่วมมือที่เกิดขึ้นในแนวระนาบมิใช่การสั่งการ หากแต่เกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ โดยมีวัดทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลาง” ที่เชื่อมโยงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน กลุ่มประชาชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ให้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วางแผน และดำเนินกิจกรรมร่วมกันได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ความสำเร็จของการดำเนินงานขึ้นอยู่กับผู้มีหน้าที่ได้รับการยอมรับ การแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน การสื่อสารที่เปิดกว้าง และการประสานความร่วมมืออย่างสม่ำเสมอ เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบพุทธสังคัมภีระ พบว่า อิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เป็น กลไกการแปรเปลี่ยนแรงจูงใจโดย ฉันทะ เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเป้าหมายร่วมและการยอมรับคุณค่าของการพัฒนาชุมชน ทำให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดความสมัครใจในการเข้าร่วมกระบวนการ วิริยะ เป็นพลังที่หล่อเลี้ยงการทำงานร่วมอย่างต่อเนื่อง แม้ต้องเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากรหรือระบบราชการ จิตตะ ก่อให้เกิดความเอาใจใส่ ความรับผิดชอบ และความไว้วางใจระหว่างองค์กร ส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อพันธกิจร่วม ส่วน วิมังสา ทำหน้าที่เป็นกลไกของการเรียนรู้ร่วม การสะท้อนผล และการปรับปรุงรูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้เห็นว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตสำนึกของบุคคลไปสู่การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร กล่าวคือ เมื่อบุคคลจำนวนมากมีฉันทะร่วมกัน ย่อมเกิดวิริยะในการทำงานร่วมกัน เมื่อมีวิริยะอย่างต่อเนื่องย่อมก่อให้เกิดจิตตะหรือความรับผิดชอบต่อส่วนรวมกัน และเมื่อเกิดการเรียนรู้ผ่านวิมังสา ระบบความร่วมมือก็จะได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการดังกล่าวจึงเปลี่ยนแรงจูงใจของปัจเจกให้กลายเป็น พลังของการกระทำร่วมซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์

เมื่อพิจารณาในมิติของสังคัมภีระ ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่า อิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เชื่อมโยง ระดับจุลภาค และ ระดับมหภาค เข้าด้วยกัน กล่าวคือ ในระดับจุลภาค อิทธิบาท ๔ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ คุณค่า และแรงจูงใจของบุคคล ส่วนในระดับมหภาค แรงจูงใจ นี้ ได้สะสมและพัฒนาก่อรูปเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ในรูปแบบของ ความไว้วางใจระหว่างองค์กร และเครือข่ายความร่วมมือ กลายเป็นโครงสร้างทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน ข้อค้นพบดังกล่าว ยังช่วยขยายคำอธิบายของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Talcott Parsons โดยเฉพาะหน้าที่ด้านการบูรณาการ (Integration) ซึ่งอธิบายว่าระบบสังคมจะดำรงอยู่ได้เมื่อองค์ประกอบต่าง ๆ มีการประสานบทบาทและยอมรับค่านิยมร่วม ซึ่ง Parsons ได้อธิบายผลของการบูรณาการเป็นหลัก แต่ยังมีคำอธิบายอย่างชัดเจนว่า “อะไรคือกลไกภายใน” ที่ทำให้บุคคลยอมรับค่านิยมร่วมและพร้อมปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ของระบบ ผลการวิจัยครั้งนี้เสนอว่า อิทธิบาท ๔ คือ กลไกภายในดังกล่าว เพราะทำหน้าที่หล่อหลอมแรงจูงใจ

คุณธรรม และความรับผิดชอบของผู้กระทำทางสังคม จนสามารถสร้างการบูรณาการเชิงสถาบันได้อย่างแท้จริง ในมิติของพุทธสังคัมภีระ ข้อค้นพบนี้ยังแสดงให้เห็นว่า หลักอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่าง สังฆธรรม และ จริยธรรม กล่าวคือ สังฆธรรมทำให้ผู้ปฏิบัติงานเข้าใจความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยในการพัฒนาสังคม ขณะที่จริยธรรมทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับความจริงดังกล่าว เมื่อทั้งสองส่วนทำงานร่วมกัน จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับสังคม อันเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธสังคัมภีระที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมต้องเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงภายในของมนุษย์

ข้อค้นพบที่สำคัญที่สุดของวัตถุประสงค์ข้อนี้ในเชิงทฤษฎีทางสังคมวิทยาสามารถอธิบายในมิติใหม่ได้ว่า อิทธิบาท ๔ เป็น กลไกการบูรณาการเชิงสถาบัน (Institutional Integration Mechanism) ที่เชื่อมโยงแรงจูงใจภายในของมนุษย์กับโครงสร้างของระบบสังคม ผ่านกระบวนการสร้างคุณค่าร่วม ความไว้วางใจร่วม และความรับผิดชอบต่อร่วม ก่อให้เกิดการกระทำร่วมของสังคมและการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ข้อเสนอเชิงทฤษฎีนี้เป็นองค์ความรู้ใหม่ในสาขาพุทธสังคัมภีระ (Buddhist Sociology) เนื่องจากได้ขยายบทบาทของอิทธิบาท ๔ จากการอธิบายความสำเร็จของปัจเจกบุคคลไปสู่การอธิบายการทำงานของระบบสังคม และยังช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Parsons ในประเด็นกลไกภายในของการบูรณาการ และเป็นรากฐานสำคัญของกรอบคิดพุทธสังคัมภีระที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาการพัฒนาชุมชน การบริหารเครือข่ายความร่วมมือ และการสร้างนโยบายสาธารณะบนฐานคุณธรรมในบริบทสังคมไทยและสังคมพุทธร่วมสมัยได้ต่อไป

๒. ผลการวิเคราะห์กระบวนการบูรณาการงานของคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบล ตามกรอบแนวคิดพุทธสังคัมภีระ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการบูรณาการเชิงสังคม (Social Integration Process) ที่เกิดจากการหล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร และสถาบัน ผ่านการสร้างคุณค่าร่วมกัน ความไว้วางใจร่วมกัน และความรับผิดชอบต่อร่วม จนเกิดการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าหน่วยงานแต่ละแห่งจะมีภารกิจ อำนาจหน้าที่ และวัฒนธรรมองค์กรแตกต่างกัน แต่เมื่อมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาชุมชน ความแตกต่างดังกล่าวกลับกลายเป็นทรัพยากรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมและการสร้างนวัตกรรมทางสังคมมากกว่าจะเป็นอุปสรรคของการดำเนินงาน

ผลการวิเคราะห์พบว่า กระบวนการบูรณาการเริ่มต้นจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำของแต่ละสถาบัน โดยเฉพาะพระสังฆาธิการ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชน ซึ่งอาศัยความศรัทธา ความเชื่อถือ และประสบการณ์การทำงานร่วมกันเป็นพื้นฐานของความร่วมมือ

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๒๑

เมื่อเกิดความไว้วางใจแล้ว จึงพัฒนาไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม การวางแผนร่วม การแบ่งบทบาทหน้าที่ การระดมทรัพยากร และการติดตามประเมินผลร่วมกัน กระบวนการมีลักษณะเป็นวงจรของการเรียนรู้ ที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สะท้อนปัญหา และปรับปรุงแนวทางการดำเนินงาน ได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การบูรณาการมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองต่อบริบทของแต่ละพื้นที่ ได้อย่างเหมาะสม ผลการวิจัยยังพบว่า วัดทำหน้าที่มากกว่าการเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ทำหน้าที่ เป็น สถาบันกลางของชุมชน (Community Integrative Institution) ที่เชื่อมโยงภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคประชาสังคมเข้าด้วยกัน ผ่านบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางศีลธรรม และผู้ประสานความร่วมมือ การมีวัดเป็นพื้นที่กลางทำให้การสื่อสารระหว่างหน่วยงานเกิดขึ้นบนพื้นฐาน ของความไว้วางใจและความเสมอภาค ลดข้อจำกัดของระบบราชการ และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามา มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาพื้นที่อย่างแท้จริง

เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดพุทธสังคมวิทยา พบว่า กระบวนการบูรณาการดังกล่าวมิได้เกิดขึ้น จากโครงสร้างองค์กร หากแต่เกิดจากการทำงานร่วมกันของ **อิทธิบาท ๔** ในฐานะกลไกภายในของระบบ สังคม กล่าวคือ **ฉันทะ** ทำให้ผู้เกี่ยวข้องเกิดความศรัทธาและยอมรับเป้าหมายร่วมของการพัฒนาพื้นที่ **วิริยะ** เป็นพลังที่ช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แม้ต้องเผชิญข้อจำกัดด้าน งบประมาณ บุคลากร หรือการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร **จิตตะ** ก่อให้เกิดความรับผิดชอบร่วม ความเอาใจ ใส่ต่อประโยชน์ส่วนรวม และความไว้วางใจระหว่างองค์กร ส่วน **วิมังสา** ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วม การสะท้อนผลการดำเนินงาน และการพัฒนานวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทำงานของอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เป็นระบบคุณธรรมขององค์กร ที่หล่อหลอมวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของเครือข่าย เมื่อองค์กรต่าง ๆ มีคุณค่าร่วมและยึดถือเป้าหมาย เดียวกัน จึงสามารถลดความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ สร้างความไว้วางใจระหว่างสถาบัน และพัฒนา ความร่วมมือที่มีเสถียรภาพในระยะยาว ในมิติของพุทธสังคมวิทยา ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการมิใช่กระบวนการทางการบริหารเท่านั้น แต่เป็น กระบวนการหล่อหลอมทางสังคมที่ทำให้ ผู้เกี่ยวข้องเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านความคิด คุณค่า และพฤติกรรม จนสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ จากการทำงานร่วมกันไปสู่ การเป็นหุ้นส่วนของการพัฒนา ซึ่งเป็นระดับความร่วมมือที่มั่นคงและยั่งยืน กว่าเครือข่ายที่เกิดจากผลประโยชน์หรือข้อกำหนดทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว กำหนดวิสัยทัศน์และ เป้าหมายร่วมในการพัฒนาพื้นที่ กลไกการบูรณาการเกิดจากการประสานบทบาทหน้าที่ของคณะสงฆ์ ทำงานร่วมกับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนให้ทำงานอย่างสอดคล้องประสานกัน

ผลการวิจัยจึงเสนอว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกลไกที่เชื่อมโยงระหว่างผู้กระทำการทางสังคม (Agency) และ โครงสร้าง (Structure) กล่าวคือ เป็นกลไกที่ทำให้ผู้กระทำการทางสังคมเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติ

ตามบทบาทของตนด้วยความสมัครใจ มิใช่เพียงการปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อบังคับ ส่งผลให้การบูรณาการระหว่างสถาบันเกิดขึ้นบนพื้นฐานของคุณธรรมและความสมัครใจ มากกว่าการควบคุมเชิงอำนาจ ในอีกมิติหนึ่ง ผลการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า กระบวนการบูรณาการเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่หมุนเวียนอย่างต่อเนื่อง ทุกกิจกรรมที่ดำเนินการก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ประสบการณ์ใหม่ และความสัมพันธ์ใหม่ ซึ่งย้อนกลับไปเสริมสร้างฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสาของผู้เกี่ยวข้องอีกครั้ง ทำให้ระบบความร่วมมือสามารถพัฒนาและปรับตัวได้ตลอดเวลา จากการวิเคราะห์เคราะห์ข้อมูลทั้งหมด จึงสามารถอธิบายกระบวนการบูรณาการเชิงพุทธสังคมวิทยาได้ว่า เริ่มต้นจากการสร้างฉันทะร่วมของภาคีเครือข่าย นำไปสู่การสร้างควมไว้วางใจและความรับผิดชอบร่วม จากนั้นจึงเกิดการระดมทรัพยากร การปฏิบัติการร่วม การเรียนรู้ร่วม และการพัฒนานวัตกรรมของชุมชน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้หมุนเวียนเป็นวงจรอย่างต่อเนื่อง และเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน

ข้อค้นพบสำคัญของวัตถุประสงค์ข้อนี้ คือ ในเชิงทฤษฎีสังคมทางวิทยามีข้อเสนอว่า กระบวนการบูรณาการระหว่างงานของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกระบวนการบูรณาการเชิงสถาบันบนฐานคุณธรรม ซึ่งอธิบายได้ว่า การบูรณาการทางสังคมมิได้เกิดจากการจัดโครงสร้างองค์กรหรือการแบ่งบทบาทหน้าที่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการหล่อหลอมแรงจูงใจ คุณค่าร่วม และจิตสำนึกสาธารณะของผู้กระทำทางสังคมผ่านหลักอริยบท ๔ จนสามารถสร้างควมไว้วางใจ ความร่วมมือ และการเรียนรู้ร่วมระหว่างสถาบันได้อย่างต่อเนื่อง ข้อเสนอเชิงทฤษฎีนี้เป็นการต่อยอดกรอบคิดแบบพุทธสังคมวิทยาที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธสังคมวิทยา สามารถอธิบาย กระบวนการของการบูรณาการได้ลึกซึ้งกว่าทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม เนื่องจากมิได้อธิบายเฉพาะหน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม แต่ยังอธิบายกลไกทางคุณธรรมที่ทำให้โครงสร้างดังกล่าวสามารถทำงานได้อย่างมีชีวิตชีวา มีความยืดหยุ่น และสามารถพัฒนาไปสู่ความร่วมมือที่ยั่งยืนได้ จึงนับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการศึกษาความร่วมมือระหว่างสถาบัน การบริหารเครือข่าย และการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ในบริบทของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีปรัชญาการใช้ชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓. ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า รูปแบบการบูรณาการเชิงสถาบันบนฐานอริยบท ๔ สำหรับการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน สามารถเกิดขึ้นจากการบูรณาการระหว่างการทำงานของคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เกิดจาก ระบบความสัมพันธ์เชิงสถาบันที่เชื่อมโยงบุคคล องค์กร เครือข่าย และชุมชนเข้าด้วยกันผ่านฐานคุณธรรมร่วม โดยมีหลักอริยบท ๔ ทำหน้าที่เป็นกลไกภายในของระบบ และมีโครงสร้างความร่วมมือขององค์กรเป็นกลไกภายนอก ทั้งสองส่วนทำงานสัมพันธ์กันอย่างเป็นพลวัตจนก่อให้เกิดรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง แม้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำนโยบายหรือบริบทของพื้นที่

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๒๓

จากการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนามร่วมกับการวิเคราะห์เชิงพุทธสังคมวิทยา คณะผู้วิจัยสามารถสรุปเป็น PHO-EN Model ซึ่งเป็นรูปแบบการบูรณาการเชิงสถาบันสำหรับการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ โดยประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ People (P) หมายถึง การพัฒนาคนและภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม ความเสียสละ และจิตสาธารณะ Harmony (H) หมายถึง การสร้างความสามัคคีปรองดอง/ความกลมกลืน ความไว้วางใจ และคุณค่าร่วมของทุกภาคส่วน Operation (O) หมายถึง การออกแบบระบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม Equilibrium (E) หมายถึง การรักษาความสมดุลของบทบาท หน้าที่ และผลประโยชน์ระหว่างสถาบัน และ Network (N) หมายถึง การสร้างและขยายเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาชน ภาคการศึกษา และหน่วยงานภาครัฐและเอกชน องค์ประกอบทั้งห้าของ PHO-EN Model มีความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลต่อกัน กล่าวคือ การมีผู้นำที่มีคุณธรรมและจิตอาสาเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความกลมกลืน ความสามัคคีปรองดองและเกิดความไว้วางใจแล้ว จึงสามารถพัฒนาระบบการดำเนินงานร่วมกันที่ทุกฝ่ายยอมรับและมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มใจ ระบบดังกล่าวจะสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อมีการรักษาความสมดุลของบทบาท อำนาจ และความรับผิดชอบ และเมื่อระบบมีเสถียรภาพแล้ว จึงสามารถขยายผลผ่านเครือข่ายความร่วมมือ ไปสู่พื้นที่อื่นหรือประเด็นการพัฒนาอื่นได้อย่างยั่งยืน

เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับหลักอิทธิบาท ๔ พบว่า องค์ประกอบของ PHO-EN Model มีฐานคุณธรรมรองรับอย่างชัดเจน กล่าวคือ **ฉันทะ** เป็นพลังที่ทำให้เกิดผู้นำที่มีคุณธรรมและจิตอาสา สามารถสร้างสามัคคีปรองดอง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลเห็นคุณค่าของการทำงานเพื่อส่วนรวม **วิริยะ** เป็นพลังขับเคลื่อนการขับเคลื่อนงานร่วมกันทำให้ระบบการดำเนินงานมีความต่อเนื่องและสามารถก้าวข้ามอุปสรรคต่าง ๆ ได้ **จิตตะ** เป็นฐานของการรักษาความสมดุลของบทบาทหน้าที่ เพราะทำให้ทุกฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ เอาใจใส่ และเคารพบทบาทของกันและกัน ส่วน **วิมังสา** เป็นกลไกของการสร้างเครือข่าย เพราะทำให้เครือข่ายเกิดการเรียนรู้ร่วม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการพัฒนานวัตกรรมใหม่อย่างต่อเนื่อง จึงกล่าวได้ว่า PHO-EN Model มีใช้เพียงรูปแบบการบริหารเครือข่าย หากแต่เป็นระบบการบูรณาการเชิงสถาบันบนฐานคุณธรรม (Moral-Based Institutional Integration System)

เมื่อวิเคราะห์ในมิติของพุทธสังคมวิทยา PHO-EN Model มีลักษณะเป็น “ระบบเปิด” ที่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยไม่สูญเสียคุณค่าหลักของระบบ เนื่องจากแกนกลางของรูปแบบมีได้อยู่ที่โครงสร้างองค์กร แต่อยู่ที่คุณธรรมร่วมและจิตสำนึกสาธารณะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ส่งผลให้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร พระสงฆ์ฆาติการ หรือผู้นำท้องถิ่น ระบบความร่วมมือก็ยังสามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไปได้ผ่านเครือข่ายและวัฒนธรรมองค์กรที่ได้หล่อหลอมไว้แล้ว การสร้างฉันทามติของเครือข่าย การออกแบบระบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาส

ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดการบูรณาการบทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์กร ขณะที่การรักษาสมดุลของบทบาทหน้าที่ และเครือข่ายช่วยธำรงรักษาคุณค่า ความสัมพันธ์ และวัฒนธรรมของระบบ ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า หน้าที่ของระบบสังคมจะเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมี กลไกทางคุณธรรมเป็นตัวหล่อเลี้ยงระบบ ซึ่งหลักอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่ดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ผลการวิจัยยังสะท้อนว่า ความยั่งยืนของพื้นที่เชิงสร้างสรรค์มีได้ขึ้นอยู่กับการมีทรัพยากรจำนวนมาก แต่ขึ้นอยู่กับความสามารถของชุมชนในการสร้างการเรียนรู้ร่วม เมื่อทุกภาคส่วนมีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประเมินผลการดำเนินงาน และปรับปรุงกลไกความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง พื้นที่เชิงสร้างสรรค์จึงกลายเป็นระบบแห่งการเรียนรู้มากกว่าการเป็นเพียงพื้นที่ของการดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้การพัฒนาที่มีความยืดหยุ่นสามารถตอบสนองต่อปัญหาใหม่ ๆ และสร้างนวัตกรรมทางสังคมได้อย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยครั้งนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับการบริหาร แต่เป็นการสร้างโครงสร้างทางสังคมบนฐานคุณธรรม ที่ทำให้การพัฒนาสังคมเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับชุมชนพร้อมกัน อันเป็นลักษณะเฉพาะของพุทธสังคมวิทยาที่เน้นการเชื่อมโยงโลกภายในของมนุษย์กับโครงสร้างของสังคมผ่านกระบวนการแห่งเหตุและปัจจัย ข้อค้นพบเชิงทฤษฎี (Theoretical Proposition) ของวัตถุประสงค์ข้อนี้ คือ การเสนอกรอบแนวคิดกรอบการบูรณาการเชิงสถาบันตามกรอบคิดแบบพุทธสังคมวิทยา (Buddhist Sociology Framework for Institutional Integration) ซึ่งอธิบายว่า การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนเกิดจากการทำงานร่วมกันของ ๓ องค์ประกอบ ได้แก่

๑) คุณธรรมภายในของผู้กระทำการทางสังคม (Moral Agency) ซึ่งประกอบด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ทำหน้าที่สร้างแรงจูงใจ ความรับผิดชอบ และจิตสำนึกสาธารณะ

๒) กลไกการบูรณาการเชิงสถาบัน (Institutional Integration Mechanism) ซึ่งถ่ายทอดแรงจูงใจและคุณค่าร่วมไปสู่การสร้างควมไว้วางใจ การเรียนรู้ร่วม และความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย

๓) ผลลัพธ์เชิงระบบ (Systemic Outcomes) ซึ่งแสดงออกในรูปของ PHO-EN Model อันประกอบด้วย People, Harmony, Operation, Equilibrium และ Network จนนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ที่มีเสถียรภาพ ความยืดหยุ่น และความยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า หลักอิทธิบาท ๔ สามารถอธิบายบทบาทของคณะสงฆ์ในการพัฒนาสังคมได้ลึกซึ้งกว่าการเป็นเพียงหลักธรรมเพื่อความสำเร็จของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็นกลไกทางพุทธสังคมวิทยา(Buddhist Sociological Mechanism) ที่หล่อหลอมแรงจูงใจภายในของบุคคลให้พัฒนาเป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันทางสังคม จนเกิดการบูรณาการเชิงสถาบันระหว่างคณะสงฆ์ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน ในการขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของ Talcott Parsons ที่อธิบายว่า ระบบสังคมจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเมื่อสถาบันต่าง ๆ สามารถสร้างการบูรณาการ (Integration) ผ่านค่านิยมร่วม บรรทัดฐานร่วม และบทบาทที่สอดคล้องกัน^{๑๑} อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ได้ขยายคำอธิบายของ Parsons โดยเสนอว่า อิทธิบาท ๔ คือ กลไกภายในที่ทำให้การบูรณาการดังกล่าวเกิดขึ้นจริงผ่านการสร้างฉันทะ ความเพียร ความรับผิดชอบ และการใคร่ครวญร่วมกันของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นประเด็นที่ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมยังมิได้อธิบายไว้อย่างชัดเจน

ผลการวิจัยยังพบว่า การบูรณาการมิได้เกิดจากการจัดโครงสร้างองค์กรหรือการประสานงานเชิงราชการเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการสร้างทุนทางสังคม และทุนทางศีลธรรม ที่ทำให้ทุกฝ่ายเกิดความไว้วางใจและยอมรับเป้าหมายร่วม การค้นพบนี้สอดคล้องกับงานศึกษาด้านพุทธบูรณาการที่ชี้ว่าการพัฒนาชุมชนจะมีความยั่งยืนเมื่อหลักธรรมถูกใช้เป็นฐานของการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชน มากกว่าการใช้กลไกทางปกครองเพียงอย่างเดียว^{๑๒} นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานศึกษาว่าด้วยการกำกับดูแลทรัพยากรมนุษย์บนฐานอิทธิบาท ๔ ซึ่งเสนอว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นแรงจูงใจภายในที่ช่วยเชื่อมโยงโครงสร้างองค์กรกับพฤติกรรมของบุคลากร ทำให้การบริหารเกิดประสิทธิผลควบคู่กับคุณธรรม^{๑๓} อีกประเด็นสำคัญคือ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า วัดมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงศาสนสถานเท่านั้นแต่เป็น พื้นที่กลางของสังคม (Social Integrative Space) ที่เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความไว้วางใจ และประสานผลประโยชน์ของภาคส่วนต่าง ๆ ดังนั้นพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ในบริบทของงานวิจัยนี้จึงมิใช่เพียงพื้นที่ทางกายภาพ แต่เป็นพื้นที่ของการสร้างคุณค่าร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันที่เกิดขึ้นบนฐานของความสัมพันธ์เชิงสถาบัน

^{๑๑} Parsons, T., *The Social System*, (London: Routledge & Kegan Pual Ltd, 1951), p.149.

^{๑๒} สายัณห์ อินันใจ และ สุชาวดี วั่งคำ, “พุทธบูรณาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการพัฒนาชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, *Journal of Lanna Societies*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๙): ๑๐๗ - ๑๒๔.

^{๑๓} ไทสิทธิ์ บุญทอง และคณะ, “หลักอิทธิบาท ๔ กับการกำกับดูแลทรัพยากรมนุษย์เชิงบูรณาการ”, *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมบริหารศิลป์*, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๖๙): ๑๕๔ - ๑๖๖.

ผลการวิจัยเกี่ยวกับ PHO-EN Model ยังสะท้อนว่า ความสำเร็จของการบูรณาการเกิดจากการเชื่อมโยง คน ระบบ ความสัมพันธ์ ความสมดุล และเครือข่าย เข้าด้วยกัน ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารแบบร่วมมือ ที่เห็นว่าความสำเร็จของการพัฒนาพื้นที่ขึ้นอยู่กับ การสร้างเครือข่าย ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มากกว่าการใช้อำนาจเชิงลำดับชั้นเพียงอย่างเดียว^{๑๔} อย่างไรก็ตาม งานวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้ต่อยอดจากแนวคิดการบริหารแบบความร่วมมือโดยเสนอว่า อิทธิบาท ๔ เป็นเงื่อนไขเชิงจริยธรรมที่ทำให้เครือข่ายเกิดความยั่งยืน เพราะการสร้างเครือข่ายที่มั่นคงมิได้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ร่วมเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับ การหล่อหลอมแรงจูงใจและคุณค่าร่วมของผู้ปฏิบัติงานด้วย

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับงานศึกษาที่ประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารองค์การ พัฒนาการศึกษ การจัดการสาธารณสุข และการพัฒนาอาสาสมัคร ซึ่งต่างพบว่า อิทธิบาท ๔ ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ความรับผิดชอบ และการทำงานเป็นทีม^{๑๕} แต่แตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา เพราะงานวิจัยส่วนใหญ่ยังอธิบายอิทธิบาท ๔ ในระดับบุคคลหรือระดับองค์กร ขณะที่งานวิจัยนี้ได้ยกระดับการอธิบายไปสู่ระดับสถาบันทางสังคม โดยเสนอว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกลไกที่เปลี่ยนแรงจูงใจของปัจเจกให้กลายเป็นการกระทำร่วม (Collective Action) จนเกิดการบูรณาการเชิงสถาบันและการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนในมิติของพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่อธิบายว่า อิทธิบาท ๔ เป็นธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ^{๑๖} การบูรณาการหลักธรรมนี้กับแนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ทำให้เห็นว่า การธำรงดุลยภาพของระบบสังคมมิได้เกิดจากโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยคุณธรรมเป็นฐานของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ คือ กรอบแนวคิดแบบพุทธสังคัมภีรวิทยา ที่อธิบายว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกลไกเชิงพุทธสังคัมภีรวิทยาที่เชื่อมโยง โลกภายในของมนุษย์ กับ โครงสร้างของระบบสังคม ทำให้แรงจูงใจทางจริยธรรมของปัจเจกพัฒนาเป็นความร่วมมือระหว่างสถาบัน และก่อให้เกิดการบูรณาการเชิงสถาบันเพื่อการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน องค์ความรู้นี้ได้เติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Parsons ในมิติของกลไกภายในที่ก่อให้เกิดการบูรณาการ อีกทั้งได้ขยาย

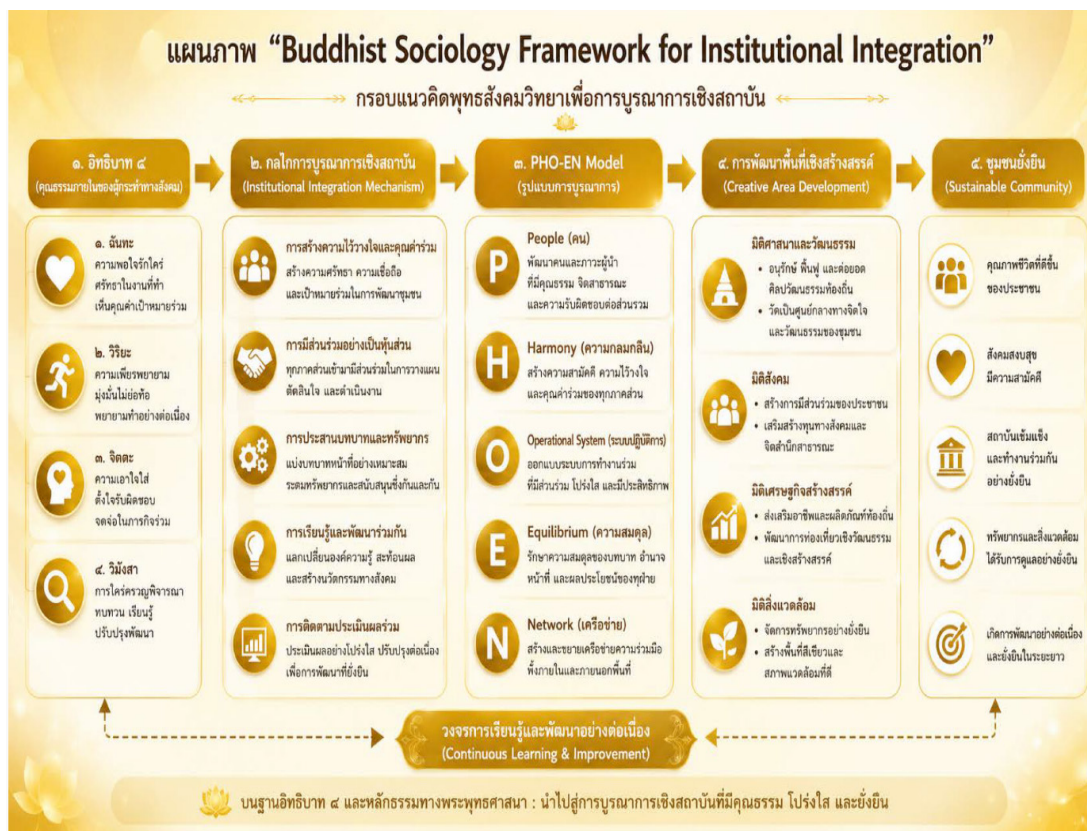
^{๑๔} Yuhao Ba and Yinfeng Liang, “Religious Beliefs in Collaborative Environmental Governance: Evidence from Indonesia”, **Public Administration Review**, Vol. 86 No. 1 (January – February 2026) : 1-12. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://doi.org/10.1111/puar.70096>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๙].

^{๑๕} พระครูสังฆรักษ์วิจิตร ธีรจิตโต และคณะ, “การพัฒนาปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท 4 ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา”, **วารสารพุทธสังคัมภีรวิทยาปริทรรศน์**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๘): ๓๒ - ๔๓.

^{๑๖} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๗๕

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๒๗

ขอบเขตของการศึกษาพุทธสังคัมวิทยาจากการอธิบายพฤติกรรมระดับบุคคลไปสู่การอธิบายกระบวนการพัฒนาสังคมและการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบัน ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับการศึกษาการพัฒนาชุมชนและการบริหารจัดการเครือข่ายในบริบทอื่นๆ ได้ต่อไป ซึ่งสามารถสรุปเป็นรูปแบบการบูรณาการได้ดังแผนภาพพุทธสังคัมวิทยาเพื่อการบูรณาการเชิงสถาบัน (Buddhist Sociology Framework for Institutional Integration) ดังภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดพุทธสังคัมวิทยาเพื่อการบูรณาการเชิงสถาบัน
ที่มา: คณะผู้วิจัย

บทสรุป

ประการแรก ผลการวิจัยพบว่า หลักอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เป็นกลไกทางพุทธสังคัมวิทยา (Buddhist Sociological Mechanism) ที่เชื่อมโยงแรงจูงใจภายในของบุคคลเข้ากับกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันทางสังคม กล่าวคือ **ฉันทะ** ทำให้เกิดการยอมรับเป้าหมายร่วมในการพัฒนาชุมชน **วิริยะ** เป็นพลังขับเคลื่อนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง **จิตตะ** สร้างความรับผิดชอบ ความไว้วางใจ และความผูกพันต่อการกิจร่วม **วิมังสา** ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ การประเมินผล และการพัฒนากลไกการทำงาน

อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้คณะสงฆ์ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนสามารถหล่อหลอมคุณค่าร่วมกันและร่วมกันขับเคลื่อนพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ได้อย่างเป็นระบบ ผลการวิจัยจึงแสดงให้เห็นว่าอิทธิบาท ๔ มิใช่เพียงหลักธรรมแห่งความสำเร็จของปัจเจกบุคคล แต่เป็นกลไกในการสร้างความร่วมมือเชิงสถาบันที่นำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ประการที่สอง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม มากกว่าการประสานงานเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว โดยอาศัยทุนทางสังคม ทุนทางศีลธรรม และทุนเชิงสถาบันเป็นฐานสำคัญของการสร้างความร่วมมือ ปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จของการบูรณาการ ได้แก่ ภาวะผู้นำเชิงเสียสละ ความศรัทธาของประชาชนต่อวัด การใช้วัดเป็นพื้นที่กลางของชุมชน ความชัดเจนของบทบาทหน้าที่ การสนับสนุนจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบพุทธสังคมวิทยาพบว่า กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนแรงจูงใจของปัจเจกให้กลายเป็นการกระทำร่วม และเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Talcott Parsons พบว่าอิทธิบาท ๔ ทำหน้าที่เติมเต็มมิติ Integration และ Latency ของระบบสังคม โดยทำให้ค่านิยมร่วมบรรทัดฐานร่วม และความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันได้รับการธำรงรักษาอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดดุลยภาพและเสถียรภาพของระบบสังคมในระดับพื้นที่

ประการที่สาม ผลการวิจัยนำไปสู่การพัฒนา PHO-EN Model ซึ่งเป็นข้อค้นพบเชิงทฤษฎีที่สำคัญของงานวิจัย ประกอบด้วย People (คนผู้มีจิตอาสาและเสียสละ) Harmony (ความสามัคคีปรองดองและความกลมกลืน) Operational System (ระบบปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพ) Equilibrium (ความสมดุลของบทบาทและอำนาจหน้าที่) และ Network (เครือข่ายความร่วมมือ) ซึ่งอธิบายกระบวนการบูรณาการเชิงสถาบันระหว่างคณะสงฆ์กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบ โดยมีอิทธิบาท ๔ เป็นฐานคุณธรรมที่หล่อหลอมให้แต่ละองค์ประกอบทำงานประสานกันอย่างมีเอกภาพ รูปแบบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์มิได้ขึ้นอยู่กับโครงสร้างการบริหารหรือทรัพยากรเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับการพัฒนาคน การสร้างคุณค่าร่วม การจัดระบบงานที่เหมาะสม การรักษาคุณภาพของบทบาท และการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งควบคู่กัน

ในเชิงทฤษฎี ผลการวิจัยครั้งนี้ได้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปของ Buddhist Sociology Framework ซึ่งอธิบายว่า อิทธิบาท ๔ เป็นกลไกที่เชื่อมโยง โลกภายในของมนุษย์กับโครงสร้างของระบบสังคม โดยเปลี่ยนแรงจูงใจทางจริยธรรมของบุคคลให้กลายเป็นพลังของการกระทำร่วมและการบูรณาการเชิงสถาบัน ข้อค้นพบนี้จึงช่วยขยายขอบเขตของพุทธสังคมวิทยา จากการอธิบายพฤติกรรมระดับบุคคลไปสู่การอธิบายการทำงานของระบบสังคม และยังช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนาการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๒๙

ของ Parsons ในประเด็นกลไกภายในที่ทำให้การบูรณาการทางสังคมเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม นับเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับทฤษฎีสังคมวิทยาสมัยใหม่เพื่อสร้างกรอบอธิบายใหม่สำหรับการศึกษาการพัฒนาชุมชนและการบริหารเครือข่ายความร่วมมือในบริบทสังคมไทย

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

๑) การอธิบายกระบวนการบูรณาการระหว่างสถาบันทางสังคมควรให้ความสำคัญกับกลไกทางคุณธรรม ควบคู่กับการวิเคราะห์โครงสร้างและหน้าที่ของระบบสังคม ดังนั้น การศึกษาทางพุทธสังคมวิทยาในอนาคตควรพัฒนารอบแนวคิดที่บูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับทฤษฎีสังคมวิทยาร่วมสมัย เพื่ออธิบายบทบาทของแรงจูงใจ คุณค่าร่วม และทุนทางศีลธรรมในการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กร

๒) PHO-EN Model ควรได้รับการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีสำหรับการศึกษการบริหารเครือข่าย การพัฒนาชุมชน และการกำกับดูแลแบบมีส่วนร่วมในบริบทของสังคมไทยและสังคมพุทธในภูมิภาคอาเซียน เพื่อขยายองค์ความรู้ด้านพุทธสังคมวิทยาให้มีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การวิจัยในอนาคตควรนำ PHO-EN Model ไปทดลองประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และศาสนาที่แตกต่างกัน เพื่อประเมินความเหมาะสมและความสามารถในการอธิบายการบูรณาการระหว่างสถาบันในหลากหลายบริบท

๒) ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เพื่อพัฒนาและตรวจสอบตัวชี้วัดขององค์ประกอบทั้งห้าใน PHO-EN Model ศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างอิทธิบาท ๔ ทุนทางสังคม ความไว้วางใจ และประสิทธิผลของการบูรณาการเชิงสถาบัน

๓) ควรขยายการศึกษาสู่ความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในประเด็นการพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการสิ่งแวดล้อม การสร้างสุขภาวะชุมชน และการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ เพื่อยืนยันศักยภาพของกรอบพุทธสังคมวิทยาในการอธิบายและพัฒนากลไกความร่วมมือของสังคมร่วมสมัยในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

บรรณานุกรม

- ชาย โพธิ์สีดา. **ศาสตร์และศิลป์การวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๔.
- พระครูสังฆรักษ์จิตร ธิวจิตโต และคณะ. “การพัฒนาปฏิบัติงานตามหลักกฏธำม ๔ ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในจังหวัดฉะเชิงเทรา”. **วารสารพุทธสังคมวิทยาปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๘): ๓๒ - ๔๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วุฒิสาร ตันไชย. **การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : ศาลาแดง, ๒๕๕๒.
- โคภิษฐ์ บุญทอง และคณะ. “หลักกฏธำม ๔ กับการกำกับดูแลทรัพยากรมนุษย์เชิงบูรณาการ”. **วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๖๙): ๑๕๔ - ๑๖๖.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: นายสนธิ ตันติวัฒน์พานิชเผยแพร่เป็นธรรมทาน, ๒๕๖๔.
- สุเทพ สุวีรางกุล. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔.
- สายัณห์ อินันใจ และ สุชาติ วัณคำ. “พุทธบูรณาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการ พัฒนาชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอำเภอสว่างเม่น จังหวัดแพร่”. **Journal of Lanna Societies**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๙): ๑๐๗ - ๑๒๔.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือการปฏิบัติงานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- Parsons. T.. **The Social System**. London: Routledge & Kegan Pual Ltd, 1951.
- Kan Kanjanapimai, Wichian Sanmee, Prapas Kaewketpong. “Buddhist Monk in Water Governance: An Analytical Study of Community Resilience and Socio – Religious Mediation in Northeastern Thailand”. **Journal of Buddhist Anthropology**. Vol.11 No.1 (January – March 2026) : 228 – 241.
- การใช้กฏธำม ๔ เป็นแนวทางในการทำงาน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://reg7.pwa.co.th/kmr7/?p=406>. [๑๕ กันยายน ๒๕๖๕].
- United Nations. [ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ SDGs เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sdgmove.com/aboutsdgs/>. [๓ มีนาคม ๒๕๖๕].

อิทธิบาท ๔ กับการพัฒนากลไกการบูรณาการระหว่างคณะสงฆ์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นฯ ๕๓๑

ประเวศ วะสี. นิเวศทางปัญญาของมหาชนยุทศาสตร์ทางปัญญาพาชาติออกจากวิกฤติ. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : <https://waymagazine.org/prawes-wasi-speech/>. [๙ ตุลาคม ๒๕๖๓].

Yuhao Ba and Yinfeng Liang. “Religious Beliefs in Collaborative Environmental Governance:

Evidence from Indonesia”. **Public Administration Review**. Vol. 86 No. 1

(January – February 2026). pp. 1-12. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://doi.org/10.1111/puar.70096>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๙].

United Nations. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development.

2015. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://sdgs.un.org/2030agenda>. [๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๙].